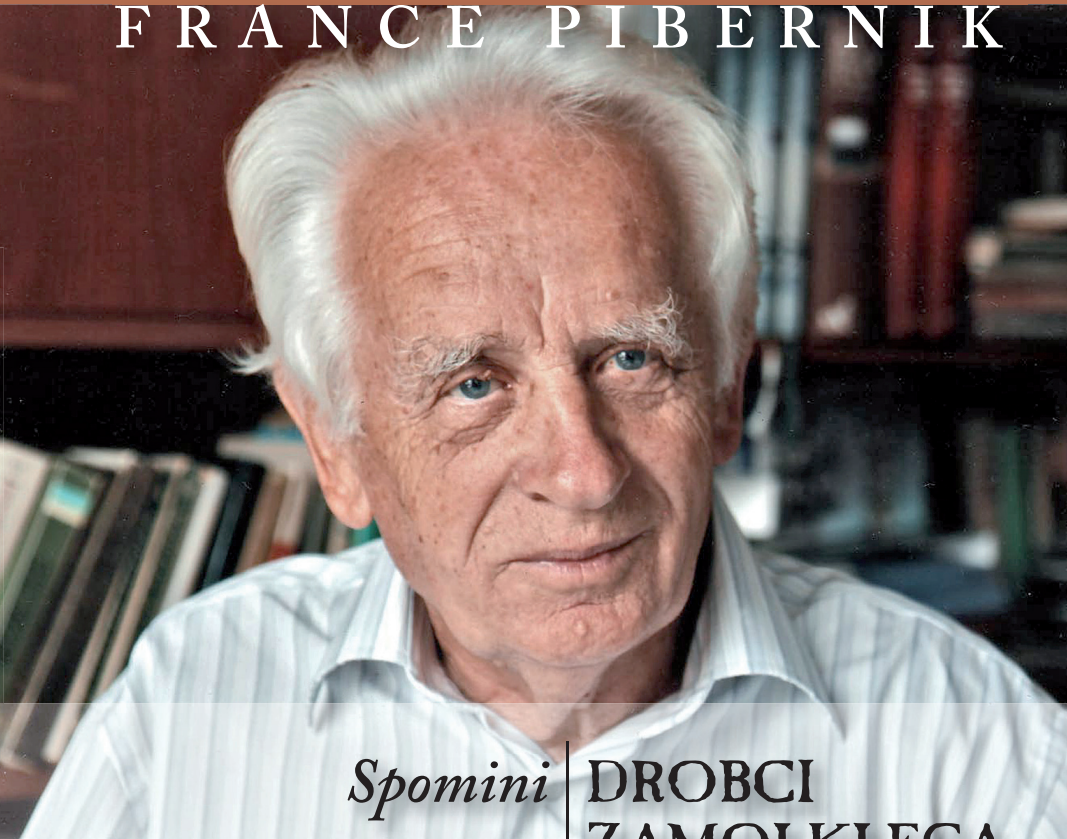

FRANCE PIBERNIK

Spomini

DROBCI
ZAMOLKLEGA
ČASA

DROB

ZAMO

ČASA

ČASⁱⁿLJUDJE

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
821.163.6-94

PIBERNIK, France

Drobci zamolklega časa : spomini / France Pibernik ;
grafične priloge iz zapuščine Andreja Pibernika. – Ljubljana :
Družina, 2014. – (Zbirka Čas in ljudje ; knj. 28)

ISBN 978-961-04-0007-3

271198464

France Pibernik

DROBCI ZAMOLKLEGA ČASA

Spomini

Grafične priloge iz zapuščine
Andreja Pibernika

ZALOŽBA
DRUŽINA

PET RAZDALJ DO GOZDA
S POGLEDOM PROTI DOMU

*Moral bi biti Homer te blazno zavržene zemlje,
ki ji ne pojejo pesmi ljudje.
Tod so zamaknjeni kraji,
tod so kraljestva bogov,
ki jih častijo drevesa, živali.
Njim so navržene male radosti brezkončnega,
kamor je pot, če bi rad kam drugam.*

*Svetišča bogov pa so tu.
Na tihem parobku gozdov motno žarijo brezčasja:
eno večnost čakaš na prah,
eno večnost čakaš na dež,
eno večnost čakaš na mah,
eno večnost čakaš na gozd.*

*V njem zdaj nemi bogovi blagrujejo čas,
njih stopinja je večnost.*

UTIŠANO POLETJE

Najprej nas je zajel čudno izpraznjen čas. Tisto nenavadno, čudno razsuto poletje 1941. Nekaterih stvari preprosto ni bilo, a smo jih pogrešali. Vsakdanjost je tekla naprej, saj je bilo treba živeti. Kakšen dan se je še vrnil kak zapoznel vojaški obveznik, a vsaj enega ni bilo, ker je bil odpeljan v nemško ujetništvo. V nas se je naselila topa negotovost, nobena stvar ni imela pravega teka. Seveda je bilo treba v hlev k živini, na polje, na travnik, v gozd, a vse je imelo nekakšen nejasen predznak.

V meni ni bilo pravega občutka, kako naj se obnašam do ljudi, ki bodo poslej vdiral v naše življenje. Večkrat sem se spomnil zadnjega pogovora z bratom Avguštinom, preden je po beli nedelji spet odšel v ljubljansko bogoslovje. Najbrž sem ga v lastni zaskrbljenosti sam povprašal, kako naj se vedem do tujcev, ki bodo vsak čas tu. Natanko se spomnim, da me je vprašal: »Kako pa pozdravljaš domače ljudi?« Dolgo sem premišljeval, ker v nejasnosti nisem našel naglega odgovora, končno pa sem le rekel: »Pokimam mu!« On pa mi je na to dejal: »Tujcu pa še tega ne!« To je potem hodilo z menoj, pa ni bilo vedno lahko.

Zoprna tujost se je vedno očitneje plazila po vasi. Neka dne sem na vaški oglasni deski opazil prvi dvojezični plakat: levo nemško, desno slovensko. Levo in desno spodaj: Veldes, za katerega ne vem, ali sem ga znal takoj prevesti v Bled. Pa spodaj za Zivilverwaltung podpisan: Franz Kutschera. Takrat se je že začel nov, drugačen čas.

Bilo mi je dvanajst let in pol. Kako naj otrok v tistih letih razume in doume hude zgodovinske prelome, ki so zadevali

ves svet, ne le majhne gorenjske vasi, v kateri so v rahlih obrisih še mogli odzvanjati nekdanji avstroogrski časi, saj so še živeli mnogi, zlasti tisti, ki so šli skozi vojskin čas. Med njimi je bil tudi moj oče, ki je bil kot vojak ujet v Galiciji že o božiču 1914 in nato preživel tri dolga leta v ruskem ujetništvu. On je gotovo drugače, čisto neposredno doživljal prve dneve nemške okupacije, posebno, ker je v pravkar propadli kraljevini vsa leta deloval tudi politično. Ampak, kako naj bi jaz vedel za njegovo skrb? Otrok vidi samo neposredno zunanje dogajanje. In tega ni bilo malo. Vsepovsod so svoje temne strani kazale razvaline neke izgubljene zgodovine. A zle slutnje so me zagotovo spremljale.

V poznih aprilskih dneh so se vračali vojaki razsute jugoslovanske vojske. Sosedov Tone se je vrnil v imenitni uniformi kraljeve garde in pripovedoval o strahotah nemškega bombardiranja in o zmešnjavi, ki je vladala v Beogradu. Ljudje so vdiral v javna skladišča in odnašali vsemogoče blago. Tudi v Ljubljani so se dogajale smešne in tragične zgodbe, sicer pa je povsod vladala razsutost.

V prvem udaru je nemška okupacijska oblast v Komendi izselila učiteljstvo in oba duhovnika, župnika in kaplana, odpeljali so gospodarja komendske graščine, ki je bil izrazit liberalec, ostale družinske člane pa pustila pri miru, odpeljali so tudi levičarskega obrtnika iz Most, zaprli so tudi župana Štrcina, a se je po nekaj tednih vrnil iz zbirnega taborišča Šentvid. Potem se je za nekaj časa vse nekam pomirilo.

Občinsko upravo v Komendi je sicer prevzel sin tirolskega tovarnarja iz bližnjih Domžal, a je uradoval v slovenščini, prav tako so ostali v občinskem uradu vsi nekdanji uslužbenci, nastavili so celo nekaj novih ljudi, domačinov. Kar nenavadno je bilo, da so Nemci v Kranju, če me spomin ne

pušča na cedilu, pripravili velik kmetijski sejem, na katerem so pokazali orodje in stroje, ki jih doslej nismo premogli. Ne vem več, po katerem posredništvu smo takrat dobili prvi čisto železen plug, takega na dve verigi, da je tako rekoč sam oral in je bilo treba primerno voditi samo konje. Na našem polju, ki je zelo peščeno, to ni šlo tako gladko, kajti vsake toliko raztežajev je lemež naletel na debelejši kamen in plug je vsakokrat iztiril iz plitve zemlje. Toda brazda se je lepo pokrivala in z bratom, ki je kot starejši uravnaval plug, meni je bilo prepuščeno vodenje konj, sva bila vesela ravnih razorov.

Prodaja novih kmetijskih strojev je bržkone sodila v propagandne poteze novih oblastnikov, vsekakor je oče kakšno leto pozneje kupil elektromotor, tako da smo potem mogli žagati drva na cirkularko, pa tudi slamoreznico in mlatilnico je poslej poganjal motor. Vendar se je zaradi poslabšanih razmer vse napredovanje kmalu končalo. Presenečala nas je redna preskrba z nekaterimi živili, denimo s sladkorjem, maslom, mesom, čeprav je bilo vse normirano s kartami, toda dotok je bil reden. Težje je bilo z oblačili in obutvijo, ker je večino požirala vojska, a se je na ta račun razmahnila črna borza in si na črnem trgu ob dobršni meri previdnosti dobil marsikaj. Večina tovarn je delala nemoteno naprej, marsikatera dodatno tudi za vojaštvo. Tako so v bivši kranjski tekstilni tovarni Jugočeska med vojno izdelovali rezervne dele za letala.

Zame je bilo pomembno šolanje, pa ni kazalo nič spodbudnega. Sredi poletja sem bil povabljen v Kamnik na nekakšen tečaj nemščine. Znašel sem se med kamniškimi nižješolci in z njimi prebijal ure, na katerih se je pojavljal nemški učitelj v značilnih irhastih kratkih hlačah z naramnicami, vedno pa je nosil s seboj violino in nas spremljal

med petjem. Tega je bilo res nesorazmerno veliko, saj smo kar naprej nekaj prepevali, največkrat *Die blauen Dragoner, sie reiten ...* pa tisto *Es zog ein Regiment ...*

Ko sem se nekega dne po končanem pouku s kolesom vračal skozi mesto, sem na ulici nepričakovano srečal svojega nekdanjega prefekta iz ljubljanskega Marijanišča, študenta prava Franceta Krajnca, sicer doma iz Kopitarjeve hiše v Repnjah. Oba sva bila nekoliko presenečena, skoraj v zadregi. Njemu se je predvsem zdelo čudno, kaj neki delam v skupini, ki je malo pred tem korakala po mestu in prepevala nemške pesmi. Najbrž me je to srečanje nekoliko zadelo, češ, kaj pravzaprav počenjam. Pa je bilo tečaja hitro konec in nič ni kazalo, da bi v jeseni kje mogel nadaljevati gimnazijsko šolanje.

V Kamniku, po nemško Stein, se je v tistem poletju veliko gradilo. Tik pred vojno je zraslo novo poslopje za meščansko šolo, a so Nemci podobo zgradbe pre naredili po svoji podobi, na cesti sem videval kakšne znane obraze iz komendske občine, ki so delali pri gradbenem podjetju, na veliko obnavljali mestno kanalizacijo in pri tem uporabljali nove, meni do tedaj povsem neznane stroje. Večji poseg v mestu so napravili na zgornjem koncu, kjer so z rušenjem hiše, ki je močno ovirala prehod, temeljito razširili ožino proti Grabnu, uredili so osrednjo upravno stavbo Landrat, sicer pa kot v vseh drugih mestih tudi tu zgradili novo stanovanjsko naselje, imenovano Neue Heimat, zvečine za svoje nemške uslužbence.

Toda kmalu so v prve mesece okupacije posegli drugi dogodki, ki so nakazovali temno prihodnost.

Bržčas je moglo biti sredi avgusta, ko se je v Komendi začel popoln popis prebivalstva, ki naj bi služil na nadaljnje

okupacijske ukrepe, predvsem je stopilo v ospredje množično izseljevanje prebivalstva. Tisto dopoldne so se v občinsko stavbo zgrinjale celotne družine, tudi naša. Vsi smo morali skozi proceduro osebno, tudi stara mama in stara teta, vseh dvanajst. Najprej smo morali stopiti v dvorano, kjer je bilo več miz, za njimi pa so stali mladi, skrajno urejeni gestapovci, ki so vsi govorili lepo slovensko. Po končanem popisu smo morali pred komisijo, v kateri je bil tudi dobrohoten domačin in tudi vodja komisije je uradoval v slovenščini. Natančno pa se spominjam, da je ta nemški predsednik komisije očeta precej zahrbtno vprašal, ali se mu kaj toži po bivši državi Jugoslaviji. Očetovega odgovora se ne spominjam, videl pa sem, kako je možak vzel v roke naš karton in nanj pritisknil oznako, ki naj bi pomenila našo nadaljnjo usodo. Pa o tem ni bilo treba posebej razmišljati. Morali smo biti pripravljeni, da nas bodo odpeljali, ker je bil oče pred vojno politično opredeljen in zadnji dve leti pred vojno kot podžupan sam vodil občinsko upravo. Župan Janez Štrcin je bil namreč kot poslanec v beograjski skupščini veliko odsoten, zato je njegovo delo prevzel oče.

Vsaj še droben poletni utrinek je tu, ki ga ne bom nikoli pozabil. Okopavali smo krompir in s svojo motiko sem bil že blizu glavne ceste, ki pelje tam od Most proti Mengšu. Tedaj je mimo prikolesaril gimnazijec Aleš, županov sin, bil je dve leti pred mano in je končal tretjo klasično. Takoj sva udarila debato o razmerah, o možnostih nadaljnjega šolanja. Ne vem, kako sva zašla v pogovor o narodnem odporu, in močno me je presenetil z izjavo, da njega Nemci že ne bodo dobili in da se bo umaknil v hribe. To se mi je zdelo nekam imenitno, čeprav si nisem znal čisto nič predstavljati, kaj naj bi to dejansko pomenilo. Odpeljal se je s kolesom

v Ljubljano, in ker je imel tam sorodnike, ostal pri njih in v Ljubljani nadaljeval slovensko šolanje, sem pa po vojni zvedel, da je stopil med domobrance in končal v povojnih bojih neznano kje.

Jesen 1941 je bila že zdavnaj tu, šole pa nobene. Moja latinska vadnica je ležala v moji torbi skoraj pozabljena. Še sem kdaj v mislih ponavljal kakšen latinski odstavek te ali one lekcije, največkrat tisti verzne: »In schola summus, quam gaudemus ...«, vse drugo je izginjalo. Sošolci, ki so lahko jeseni znova sedli v šolske klopi, so se že spoprijemali z novimi lekcijami, jaz pa nič. Opravljal sem običajna kmečka opravila, ki jih nikoli ni manjkalo.

Moral je biti že pozni oktober, padla je prva slana, z očetom sva se precej zgodaj odpravila v gozd napravljat drva na Debelem hribu. Ko sva po stezi prečkala spodnji del Brezovice, sva nekoliko zgoraj nad stezo opazila ogenj in ob njem moško dvojico. Eden je bil oblečen v železničarsko uniformo, drugi v žandarsko. Ustavila sva se in eden se nama je približal. Izmenjali smo si nekaj besed, oni je očeta poprosil za cigareto in smo se kar hitro razšli. Zakaj sta se ustavila prav na tem mestu in kam sta bila namenjena, nisva mogla ugotoviti. Morda sta bila samo begunca in nič več, saj sta bila brez orožja. Ko sva se vračala, ju ni bilo več in ogenj je bil pogašen. Šele mnogo pozneje so do nas prihajali glasovi o gmajnarjih, ki da se oboroženi zadržujejo po gozdovih in se upirajo okupatorju, a v našem koncu nismo opazili nikogar. Vedeli pa smo za usodo Rašice in za partizanske sabotažne akcije v kamniškem koncu.

Bil je že pozni december 1941, ko smo bili komendski srednješolci obveščeni, da bodo v Kranju odprli nemško gimnazijo *Oberschule für Jungen* in da naj se priglasimo. Poleg

mene sta bila še dva kandidata iz našega konca, Štebetov Tone, ki je končal drugi gimnazijski razred, in France Zabet, ki je končal tretji razred. Začetek pouka se je zavlekel v januar 1942. Spominjam se, da smo v strupeno mrzlem jutru, tudi snega je bilo čez mero, v Mostah pri gostilni Jerman čakali na avtobus, ki naj bi pripeljal iz celjske ali moravske strani. In res je priropotal rdeč avtobus z značilnim nemškim državnim znakom ob strani. Okna so bila do vrha prekrita z ledenimi rožami in le počasi je napolnjen avtobus za silo odtajal stekla.

V Kranju smo se sicer ustavili blizu gimnazije, toda ker je bilo gimnazijsko poslopje zasedeno, se je naša trojka morala po hudo zasneženi cesti odpraviti proti Kokrici, kajti prostori za gimnazijce so bili določeni v vojaških barakah na severni strani mesta, in sicer na kraju, kjer danes stoji Zdravstveni dom. Barake so bile nove, nove so bile klopi in razrede so ogrevale značilne zelene Lutzove peči. Nasproti našim barakam je stalo še več podobnih barak, v njih so bivali oddelki nemškega orožništva, tako da smo imeli času primerne sosede.

Dodeljeni smo bili po razredih, ki smo jih pred vojno uspešno opravili, kar je pomenilo, da smo morali razrede ponavljati. V resnici je šlo samo za malo boljše organiziran tečaj nemščine, ki je trajal slabega pol leta. Profesorji so bili zelo različni, med njimi funkcionarji uradne nemške stranke NSDAP, saj smo jih po mestu videvali v uradnih strankarskih uniformah, a tudi posamezniki, ki so bili s severa rajha kazensko prestavljeni na zasedeno ozemlje. Med profesorji sta bila dva slovenska, profesorica zemljepisa in profesor matematike, ki nam je marsikaj razložil kar po slovensko. Sošolci so bili zvečine novi, predvsem nekdanji

dijaki kranjske gimnazije, manjši del pa nas je prihajalo iz ljubljanskih šol. Pa sem se v razredu hitro vživel in našel prijazne sogovornike. Za svoja leta smo bili živahni in nagajivi in smo uganjali mladostne neumnosti. Spomladi smo imeli obvezni enodnevni izlet, nižješolci na bližnji Jošt, višješolci na Šmarno goro.

Mislim, da smo izmed učbenikov dobili na voljo samo nemško berilo, v katerem so bila izbrana besedila nemške klasike, seveda z obveznim političnim deležem. Zapomnil sem si nekaj verzov srednjeveške romance *Riesenfräulein: Burg Niedek ist im Elsas,/ die Sage wohl bekannt ... du fragest nach dem Riesen,/ du findest sie nicht mehr.*

Naši trojki so zasilno stanovanje priskrbeli pri starem krojaču Malcu, kajti v tisti veliki sobi je stalo kar pet postelj, le da sta domača dva fanta prihajala samo prespat. Menza je takrat delala v Delavskem domu pod mestom ob Savi, sicer pa je pouk trajal samo štiri dneve, tako da sem se domov odpeljal že v četrtek popoldne.

Tisti meseci so hitro minevali in kar naenkrat smo pouk zaključili, v roke dobili nekakšna spričevala in se razšli po svojih koncih in krajih, seveda z mislijo, da se jeseni spet snidemo. Pa ni bilo tako. Dogodki so se v tistem času hitro menjavali in zgodilo se je marsikaj nepričakovanega, le vojna se ni in ni hotela končati, sicer pa je sredi leta 1942 nemška armada še vedno naglo napredovala v Rusiji.

Konec avgusta nas je dijake kranjske *Oberschule für Jungen* presenetilo obvestilo, da so gimnazijo ukinili in da, kdor se želi naprej šolati, mora na šolanje v avstrijske šole, v Celovec, Beljak ali Gradec. Še danes ne morem razumeti, kako da je nemška oblast ukinila nemško gimnazijo, saj so na Štajerskem delovale kar štiri nemške gimnazije, v Mariboru,

Celju, na Ptujju in v Brežicah. Razloge za ukinitev je mogoče iskati v na novo nastalih razmerah, ker se je v tistem času hudo razmahnilo partizansko gibanje, še vedno so odmevale Dražgoše, zaradi partizanskih diverzantskih akcij in posameznih likvidacij so padali prvi talci in begunjski zapori so bili polni aktivistov in simpatizerjev narodnega odpora.

Tisto poletje nas je še vedno pestila negotovost, toda ker se je izseljevanje vsaj v kamniškem koncu povsem ustavilo, nam je življenje ob delu teklo iz dneva v dan naprej, čeravno v nekakšni negotovosti. V času mlačve nas je presenetila nova občinska mlatilnica, ki se je od vseh prejšnjih razlikovala po tem, da je poleg žita, ki se je vsipalo naravnost v vreče, ravnala slamo, jo vezala v kvadraste bale in jih samodejno potiskala bodisi na pripravljene vozove ali po želji kar na podstrešje. Tisto leto je pšenica dobro obrodila in v obeh kozolcih smo imeli čez dvajset štantov naloženih snopov. Zato sva z bratom Cirilom ob mlačvi imela kar veliko opravka, da sva sproti odnašala polne vreče v kaščo.

Takoj zatem je bilo treba spet na polje, kjer so čakale njive. Nekaj smo posejali ajde, nekaj repe in nekaj graščice za krmo. Če je bila njiva občutno plevelna, smo morali najprej zraflati, nato navoziti gnoj, ga raztrositi, potem pa je sledilo neskončno oranje. Spet sva z bratom dolge ure romala s konjema od ozar do konca njive in nazaj. Bosonog sem stopal po ostrem strnišču in nemalokrat se je na podplatu zarezala zoprna odrgnina. Ko je bilo zorano, spet z branami gor in dol, pa še s sejalnico gor in dol, končno pa smo njivo še lepo povaljal z lesenim valjem. Takrat je bilo lepo pogledati po lepi rjavi preprogi, vsi pa smo se na ozarah oddahnili. Tudi konja sta čutila, da je delo opravljeno in sta z lahkotnejšimi koraki stopala proti domu.

Le nekam daleč je bila tale moja domača šola od klasične gimnazije, če sem pomislil, da so moji nekdanji sošolci že obiskovali tretji razred in se spopadali s prvimi grškimi besedili, tudi s Homerjem, sam pa sem ostajal zunaj vsega tega in pozabljal še tisto, kar mi je dala prva gimnazija. V jeseni 1942 sta moja znanca odšla v Beljak in tam nadaljevala gimnazijsko šolanje, sam pa sem ostal doma, ker je bila naša usoda glede izselitve še vedno v zraku, pa mi je oče rekel, naj ostanem doma, da bomo vsi skupaj, ko bo treba na pot. In tako je šlo v nič že drugo šolsko leto.

In nobene prave knjige nikjer! Komaj kakšna mohorjan-ka s podstrešja. Predvsem pa nisem nič pisal slovenskega, niti tistega najbolj navadnega, šolarskega. Popoln zastoj običajnega izobrazbenega razvoja! Tako so šla cela leta v nenadomestljivo izgubo. V tistem času sem se torej mojstril v kmečkih opravilih, pozno jeseni tudi ob očetu v kuhanju žganja. Naš vrt je bil poln sadnih dreves, tako da so bile kadi polne in sva z očetom samo čakala, da je bila vsebina godna, nakar se je začelo večdnevno potrpežljivo kuhanje v bakrenem kotlu, zlasti ko je začelo iz cevi v tanki nitki curljati žganje. Tudi za žganje si med vojno v Kamniku izbrskal kakšne prepotrebne čevlje ali kakšen kos metrskega blaga.

Še na eno reč ne smem pozabiti iz tega izgublajočega se časa. Mi, vaška mularija, smo seveda imeli svoja posebna veselja, čeprav je zunaj nas divjala svetovna vojna. Uganjali smo razne neumnosti, veliko prostega časa, zlasti ob nedeljah in praznikih, pa v zimskem času, ko je bilo manj kmétiškega dela, smo porabili za preprosto športno dejavnost. Pozimi pa smo si privoščili smučanje v bližnji Kepčevi jami ali v naših gmajnah, kjer pa je bilo zaradi zaraščenosti težko najti kakšno spodobno, nekoliko daljšo smučino. Za

krajšanje časa smo si napravili majhno skakalnico in postavljali vaše rekorde, tudi do petih ali celo šestih metrov. Vsi skoki so se praviloma končali s padcem. Seveda smo sleherno pogumno potezo glasno komentirali in se na vse pretege smejali. V naših slabih obuvalih je že davno čivkala mokrota, pa je nismo čutili. To je bilo šele zvečer, ko smo se sezuli in postavili čevlje za štedilnik ali za peč.

V poletnem in jesenskem času smo navdušeno tekali za žogo, zabijali gole in se prepirali okrog prekrškov in problematičnih golov. Najtežje je bilo priti do žog, ker jih nisi mogel kupiti v kakšni trgovini. Imeli smo srečo, da se je sosedov Milan učil za mlinarja, moka pa je bila med vojno zlata valuta, on pa je prek svojih preprodajalskih zvez zvrtil kakšen primerek in spet smo bili preskrbljeni za novo sezono. Kar strese me, če danes pomislim, da sem namesto resnega študija latinščine in grščine dneve izgubljal s tekanjem za žogo. Res, strahotno izgubljeni čas, ki ga ni bilo mogoče nikoli nadoknaditi, nikoli dohiteti. Nikoli!

ZALOŽBA
DRUŽINA

22,90 EUR

DROBCI ZAMOLKLEGA ČASA

In nad mano sinje nebo s svojo prostranstvo, svojo neskončnostjo, neizmerljivostjo, nedoumljivostjo. Vse je bilo tu, vse hkrati. In nad vsem Stvarnik, ki bedi nad vso neizmernostjo in nedosegljivostjo. V njej sem komaj kaj več kot mravlja, a sem z vsem, kar mi je bilo naloženo. Hvala Bogu, da je bilo tako! Toliko lepega in veliko bridkega tudi. Tako je bilo in ni moglo biti drugače.

France Pibernik (Suhadole pri Komendi, 1928) je pesnik, pisatelj, esejist in literarni zgodovinar. Diplomiral je iz slovenskega jezika in književnosti na univerzi v Ljubljani. Posvetil se je profesorskemu poklicu, najprej na gimnaziji Dobrovo v Brdih, nato pa na kranjski gimnaziji. Večino svojega raziskovalnega dela namenja zamolčanim literarnim ustvarjalcem med drugo svetovno vojno in po njej, izdal je več pesniških zbirk, esejističnih in literarnozgodovinskih del ter monografij.